

**СЪХРАНЕНОТО ЗНАНИЕ:
ПОДХОДИ ЗА ОПАЗВАНЕ НА КНИЖОВНО-ДОКУМЕНТАЛНОТО НАСЛЕДСТВО
В НАЦИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА "СВ.СВ.КИРИЛ И МЕТОДИЙ"**

2018-а е специална година за Националната библиотека „Св. св.Кирил и Методий”. Отбелязваме 140-годишнината от основаването на най-старата културна институция в България, в контекста на Европейската година на културното наследство.

Случайно или не, подобно съвпадение е само формален повод да насочим вниманието си към една от основните функции на Националната библиотека на България – опазване на богатото ни и уникално книжовно наследство.

Силите и усилията на екипа от специалисти десетилетия наред са насочени да поддържат и съхраняват библиотечния фонд в добро състояние, а през новия век, с помощта на съвременните технологии, се прави дори наглед невъзможното, за да се опази за бъдещите поколения историческата памет, събирана в книгите от Златния век на българската държава до наши дни. Именно екипът на Националната библиотека на България е не само увлечен от тази идея, а със страст, отговорност и професионализъм всекидневно я реализира на дело.

Националната библиотека “Св. св. Кирил и Методий” е първата културна институция, открита в следосвобожденска България. Едва месец след подписването на Санстефанския мирен договор, софийският учител Михаил Буботинев прави обществено достойно своята идея да се създаде храм на книжнината, а 8(осем)месеца по-късно – на 10 декември 1878 г., е подписан и Протоколът за учредяването на Софийската публична библиотека (бъдеща Народна, а днес Национална библиотека).

Във фондовете ѝ се съхраняват повече от 8(осем) млн.библиотечни единици, включително средновековни ръкописи, старопечатни книги и архивни документи. Сред безценните образци на книжовната ни традиция и историческа памет са Енинският апостол (XI век) – най-старият кирилски ръкопис, Добрейшовото четириевангелие (XIII век), Първият Софрониев (Котленски) препис на “История славянобългарска” (1765 г.), Рибният буквар от д-р Петър Берон (1824 г.) и др.

И затова в днешни дни ненапрасно думите "превенция", „реставрация” и „дигитализация” са сред най-често употребяваните във

всекидневната работа на нейните експерти. Стъпвайки на основата на някои основополагащи международни документи като

- Манифеста на ЮНЕСКО за публичните библиотеки от 1995г.,
- Декларацията от Глазгоу за библиотеките, информационните служби и интелектуалната свобода на ИФЛА (27 март 2002 г.),
- Манифеста на ИФЛА/ЮНЕСКО за дигиталните библиотеки от 2010г.,
- Препоръка на Европейската комисия от 27.10.2011г. относно дигитализацията и предоставянето чрез интернет на материали в областта на културата и съхранението на материални носители в електранен вид
- и най-вече Стратегическият план на ИФЛА за периода 2016-2021г.,
Националната библиотека чертае своите приоритети и политики.

Набелязаните в Стратегическия план четири основни цели – „библиотеките в обществото“, „информация и знание“, „нарастване и потенциал“ и най-вече „културно наследство“ очертават и регламентират основни дейности за насърчаване на библиотеките да формират грамотно, осведомено и активно общество, да създават механизми и изготвят концепции за равен достъп до информация и знания във всички възможни форми и точки на света, да популяризират информационните услуги, предоставяни от библиотеките на регионално, национално и международно ниво чрез инициране на застъпнически програми. *Прави впечатление, че Особено място се отделя на културното наследство и намирането на начини за насърчаване на библиотеките в сътрудничество и координация на всички партньорски нива да опазват културното наследство в различните му форми – традиционно, историческо, самобитно и съвременно.*

Всичко казано до тук определя и един от основните *ключови* приоритети на Националната библиотека, а именно опазването на уникалните библиотечни колекции. Важен етап в дейностите по опазване на колекциите на Националната библиотека (най-вече тези на хартиена основа) е инсталирането и пускането в експлоатация на камерата за атмосферна **аноксия**. В началото на 2017г. след проведена мащабна дарителска кампания бе поставено началото на работата на системата аноксия. Този метод е приложим за всички видове органични (хартия, кожа, плат, дърво) и неорганични материали. Процесът не е токсичен, не вреди нито на хората, нито на околната среда, затова има широко приложение като алтернатива в опазването на културното наследство.

След като аноксичната камера се зареди с увредени от биологични вредители документи, пространството се затваря херметически, кислородът се изтегля и се въвежда азот. Така в продължение на 4 седмици книгите в камерата биват "лекувани". Наред с увредени документи, обработката може да се прилага и превантивно.

Само за изминалата 2017 г. т.е. една година от въвеждането ѝ в експлоатация са обработени над 100 000 документа.

Опазването на писменото културно наследство във фондовете на Националната библиотека е процес неразривно свързан и с темата за реставрацията и консервацията на обекти върху хартиена основа. В библиотеката действа най-големият у нас център за реставрация. Реставрационната лаборатория на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ е основана още през 1956 г. от Стела Алкалай. Специалист от световен мащаб, именно тя проектира първия апарат за листоотливане. През настоящата 2018 г. реставрационният център на "незабравата" е включен в дейностите по проект BG05M2OP001-1.001-0001 „Изграждане и развитие на център за върхови постижения „НаследствоБГ“.

В рамките на реализирането му ще бъде обновена реставрационната лаборатория в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ и оборудвана с най-съвременна техника за реставрация на книжовно-ръкописното и документалното наследство,

Проектът предвижда цялостна или частична консервационна и реставрационна намеса и дигитализация на ръкописи, на мемоарни документи и архивни фотографии, на периодични издания. С осигуреното финансиране ще се подпомогнат процесите на изграждане на дигитален архив с обособени тематични кабинети, включващи образци на българската ръкописна книга от XVI в. ; документи с изразен мемоарен профил и фотографии, свързани с историята на България до и след Освобождението; периодични издания, издавани в България на чужди езици, както и на издаваните или редактирани такива от българи в чужбина.

Опазването на писменото културно наследство във фондовете на Националната библиотека е процес неразривно свързан и с темата за разширяване на достъпа на потребителите до документи от различните колекции чрез изработване на техни дигитални копия.

Основополагащо за внедряване на процесите на дигитализация в Националната библиотека е реализирането на ПРОЕКТ BG0046 – *"Дигитализация и запазване на писменото наследство на България"*, стартирал през ноември 2010г. Резултатът от него е създаването на съвременен **Дигитален център** в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. В рамките на проекта започва и попълването на Националния регистър на издаваните книги в България (Books in print), закупена и инсталирана е техника от висок клас, която позволява дигитализиране на разнообразни видове документи, включително и такива с нестандартни размери. Допълнително осигурената през 2017г. техника за дигитализиране даде възможност към настоящия момент Националната библиотека да разполага с около 6000 дигитални документа в 452 000 файла. Ключов момент в осъществяването на дейностите по дигитализация е техническата обезпеченост на дейностите. Независимо от ускорените темпове на работа, наличната техника към настоящия момент е недостатъчна и не съответства на огромния обем копия от дигиталния архив. С оглед повишаване на сигурността, необходимо е да се работи в посока на осигуряване на дълготрайност и надеждност на средствата за съхранение. Надеждността е достатъчната защитеност на създадените дигитални копия, за да може да не „изчезне“ информацията. А дълготрайността означава и след 100 години да разполагаме със запазена, четима и разбираема информация. В този смисъл се осъществяват и контактите за прилагане на добри практики на водещи библиотеки в посоката на осигуряване на дълготрайно съхранение на дигиталното съдържание. Основното ни внимание е насочено към осигуряване на възможности за разчитане и в по-далечно бъдеще. Съхраняването на активен софтуер е сериозна инвестиция, но все по-необходима.

Следвайки световните тенденции съвместно с фирма „**Айдентрикс**“ (Identric) е разработен и проект за софтуерно решение и уеб-портал за съхраняване, свързване, обогатяване, осигуряване на споделен достъп, търсене и представяне на дигитализирани библиотечни ресурси. Метаданните за дигиталните ресурси се описват в софтуерната платформа в **RDF/PDF** ?? триплети. Предложеното решение засяга семантични технологии (**RDF**, **Linked-data** и др.), което е по-добър вариант от класическия подход за ползване на релационни бази данни и html формат.

Може би най-важното предимство на предложеното софтуерно решение е неговото гарантирано бъдеще. Решението ще позволи работа с

Linked Data, което е залегнало и в стратегиите за развитие на ЕС, както и осигуряване на по-широк достъп и използване на дигиталните ресурси.

В Националната библиотека са централизирани и приоритизирани процесите по дигитализиране на документите, както и организацията и реда по съхраняване на архива. Подборът на документи за дигитализиране е съобразен с регламентирани критерии, които включват показатели като: *уникалност на оригинала; необходимост от съхраняване наредки и ценни документи на хартиен носител, физическо състояние на книжното тяло на оригиналите, обществена значимост и интерес, читателско търсене*, като водещата цел е разкриване съдържанието на фонда на Националната библиотека чрез създаване на алтернативни, дигитални версии за ползване.

Разбира се при подбора на документи за дигитализиране се цели баланс между критериите, като се има предвид тяхната взаимосвързаност и се отдава голямо значение на организацията и методиката на дигитализиране, съобразено с уникалността на всеки един документ – *не се дигитализира автоматично, спорадично и не се търси ефекта на количеството*.

Статутът на Националната библиотека на България предполага и съвсем естествено води до създаване и успешно реализиране на проекти с национално значение в областта на дигитализацията. Пример за дигитално представяне на ценни документи е електронното издание на тефтерчето на **Васил Левски**. Проектът бе осъществен през 2017 г. по случай 180-ата годишнина от рождението на Апостола на свободата и дава възможност през интернет за разчитане чрез разлистване на неговия личен бележник, докато оригиналното книжно тяло се съхранява безопасно в трезор на БНБ. Предлагат се няколко файлови варианта за изтегляне на съдържанието на тефтерчето от сайта на Библиотеката, включително на разчетения текст.

Проектът получи висока професионална оценка и обществено одобрение. А за работата си по издаването на дигитално копие на тефтерчето на Васил Левски Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий” бе отличена с първия по рода си **приз за инвестиция в областта на културния туризъм**. Наградата бе обявена на 20 април 2018г. в рамките на Международното туристическо изложение „Културен туризъм 2018” във Велико Търново. Отличието е учредено по повод Европейската година на културното наследство 2018, за да да стимулира усилията за съхраняване и възстановяване на културното наследство.

Само преди дни в партньорство с Регионална библиотека - Враца е финализиран втори подобен проект – дигитално копие на тефтерчето на **Христо Ботев** посветено на 170-ата годишнина от рождението на поета-революционер. В продължение на няколко месеца по него работиха експерти на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий” и Регионална библиотека „Христо Ботев” – Враца, подкрепени от доброволци извън двете институции.

„**Активна историческа карта**” е следващият атрактивен проект за дигитално представяне на съдържание, в който Националната библиотека участва с дигитализирани документи и библиографска информация. Става дума за цифрова карта, на която историческите събития ще бъдат проследими в тяхната времева динамика, хронологична подредба и териториално отражение.

Дигиталните колекции на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий” дават възможност за различни и често нестандартни подходи за популяризиране на богатите и разнообразни фондове на най-голямото книгохранилище у нас. Библиотеката активно се включва и в редица **международни портали**, в съответствие с изпълнението на целите, формулирани в „Декларацията на хилядолетието“ на Обединените нации в която е подчертана необходимостта от изграждане на мрежи от дигитални библиотеки, даващи директен достъп до информационните ресурси. Тази ключова формулировка за мисията на библиотеките, е насочена и към насърчаване на правителствата да им окажат подкрепа в изпълнение на целите, оценявайки и подчертавайки стратегическото значение на дигиталните библиотеки.

Националната библиотека притежава пълна информация в електронен вид за издателската продукция на страната както в текущ, така и в ретроспективен вид: *Книги; Продължаващи издания; Подбрани статии; Всичко публикувано за България, написано от българи и публикувано на български език.* Базите данни са изработени въз основа на приетите международни стандарти и са въведени в международни формати за обработка на такъв вид документи. Програмният продукт, който от 2010 г. ползва Националната библиотека (COBISS) е част от кооперирана он-лайн библиографска система, ползван в Словения, Сърбия, Босна, Македония, Черна гора и Албания.

Приносите на Националната библиотека в качеството ѝ на централен портал за българската книжнина както в традиционен, така и в електронен формат, могат да бъдат формулирани в няколко приоритетни направления:

- **Участие международни дигитални библиотеки и портали :**
 - Европеана**– 360 документа, сред които Славянски ръкописи, Ориенталски ръкописи (Сиджли), Български старопечатни книги;
 - Световната дигитална библиотека:** 10 документа.
 - За **Визуалния архив на югоизточна Европа (VASE)** е предоставен богат снимков материал от фотографската колекция на НБКМ.
- Участие в международните агенции за ISBN, ISSN, ISMN, ISIL чрез националните агенции, които са в структурата на НБКМ.
- Участие в Index Translationum - база данни, поддържана от ЮНЕСКО за преводна литература, издавана в страната.
- Участие в международния статистически справочник на ЮНЕСКО за издателската продукция на страната.
- НБКМ е депозитна библиотека за публикациите на ООН, ЕС и ЮНЕСКО.

В Декларацията от Глазгоу за библиотеките, информационните служби и интелектуалната свобода, ИФЛА заявява, че *„библиотеките и информационните служби осигуряват достъп до информация, идеи и продукти на творческото въображение на различни носители и независимо от държавните граници. Те служат като портали на знанието, мисълта и културата, предлагайки незаменима помощ за независимо вземане на решения, културно развитие, научни изследвания и учене през целия живот“.*

Усилията за опазване на културното наследство, включително и това в дигитална форма, изисква отговорности по отношение на това доколко „институциите на паметта“ (библиотеки, архиви, музеи) могат да гарантират достъпа до дигиталните обекти. В новото хилядолетие е явен стремежът за конвергенция в информационната политика на библиотеките, както и в политиките им за достъп до книжовно-документалното наследство. Трайното съхранение на дигитални обекти изисква целенасочени действия насочени към създаване на интегрирани системи за достъп до информация. А това налага изграждане на система от дигитални архиви, т.е. разработване на инструментариум гарантиращ автентичността на документите, правата и ограниченията по осигуряване на достъп. Така в

мрежата от библиотеки ще се създаде по-широка дигитална среда на търсене.

В заключение ще цитирам думите на Клифърт Линч „...навлизаме в нов свят, където дигиталното ще доминира и ще се използват не само локално действащи системи. Светът на информацията става глобален. В тези условия ние трябва да осъзнаем коя е нашата специфична ниша и да развиваме и усъвършенстваме уменията си, но не изолирано, а в сътрудничество с другите като вникваме в променящия се контекст.“(<http://www.loc.gov>)